

6.

szám

SZÉKELY

UTKEZÉS

◆ KÖZÉLETI-MŰVELŐDÉSI-IRODALMI HAVILAP ◆ MEGJELNIK SZÉKELYUDVARHELYEN ◆ I. ÉVFOLYAM ◆ 1990. SZEPTEMBER ◆ ÁRA: 10 lej

▽ Václav Havel: AZ IGAZSÁG AZ, AMI SZABADDÁ TESZ ▽ Szimonidesz Lajos: A MAGYAR VALLÁS ▽ Kozma Mária: MAKKAJ SÁNDORRA EMLÉKEZVE ▽ Makkai Sándor: A SZÜLETETT NAGYSÁG (BEVEZETŐ SOROK EGY BETHLEN GÁBOR-TANULMÁNYHOZ) ▽ Cseke Gábor: BESZÉLGETÉS H. SZABÓ GYULÁVAL, A KRITERION KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJÁVAL ▽ Fazakas István: PÁZMÁNY PÉTER ÉBRESZTÉSE ▽ Balás Gábor: A SZÉKELYEK NYOMÁBAN ▽ Török László: AFORIZMÁI ▽ Reményik Sándor, Tompa Gábor, Beke Sándor: VERSEI ▽

Gy. Szabó Béla fametszete

A salzburgi ünnepi játékok megnyitóján a csehszlovák köztársasági elnök elvi jelentőségű beszédében foglalkozott a most felszabaduló Kelet-Európa talán legnagyobb rákfénéjével, a félelemmel. Rövidítve ismertették Václav Havel időszerű és fontos gondolatait.

Beszédét az író önvallomással kezdte: a forradalmi vihar elültével csüggedés, az üresség érzete, és a félelem vett rajta erőt, de azt tapasztalta, hogy ezzel az érzéssel nincs egyedül. Ennek a félelemnek ugyanis sajátos kelet-európai gyökerei vannak.

„A közép-európai kultúra és irodalom különféle ismérveit felsoroló művek mindegyike megemlíti egy különösen fontos sajátosságot, azt, hogy az embereknek itt külön antennájuk van mindarra, ami fenyegető lehet, külön érzékük van a félelem jelensége iránt. Ez nagyon is érthető. E térségben hihetetlen módon összegubancolódtak a történelem szálai. A kulturális, etnikai, társadalmi és politikai struktúra ugyanis rendkívül bonyolult. Törvényszerű tehát, hogy itt mindenkinek sokkal mélyebben kell átélnie, a gondolkodás homlokterébe állítania az emberi létnek e tényezőjét. E térség heterogén jellege éppen elég magyarázatot ad életének és irodalmának két legjellemzőbb pólusára. Az egyik történelmének „elaneidotázása” közismert folklorisztikus kultusza, a másik a megszállott, gyakran rémisztően jövőbe látó félelem, az úgynevezett nagy történelmi eseményekből származó fenyegetéstől. Egyfajta joviális jó szomszédságnak íti a fanatizmus és a nacionalizmus a törvényszerű ellenpólusa. A fanatizmusnak és nacionalizmusnak különféle formái, melyek épp ebből a történelmi félelemből erednek. Itt a népek és az etnikai csoportok is állandóan létükben érzik fenyegetve magukat — és védekeznek nemzeti, sőt nacionalista önigazolásaikkal.

Etnikai egységek, amelyek e tájon valójában sohasem fejlődhetek nyugodtan, politikai szabadságban folytonos harcot folytatnak saját identitásukért. Egyebek között azzal, hogy saját másféleségüket hangsúlyozzák és különösen érzékenyek mindennemű fenyegetésre, amit a mások másfélesége számukra jelent.

A félelem, amit a magam esetében is leírtam, úgy gondolom, hogy a kelet-európai szellemi élet, jellemzője, vagy legalábbis csak ezzel a háttérrel válik érthetővé. Elképzelhetetlen, hogy Angliában, Franciaországban vagy Amerikában valakinek depressziói legyenek pusztán azért, mert politikai győzelmet aratott. Közép-Európában ez nagyon is érthető és természetesnek tűnik. Ez a „másnaposság”-szerű ürességérzet egyébként nem csupán az én élményem volt. A félelemnek, ennek a sajátos úrnek a különféle variációi nem csupán Csehszlovákiában, hanem a parancsuralmi rendszertől magát megszabadító többi közép- és kelet-európai államban is megmutatkoznak.

Ezekben az országokban keményen megküzdöttek az emberek a hön óhajtott szabadságért. De abban a pillanatban, hogy ezt kivívták, mintha meglepné, váratlanul érné őket a szabadság. Olyannyira elszoktak tőle, hogy nem tudják, mihez kezdjenek vele. Nem tudják, milyen tartalommal töltsék meg. Mintha az említett sziszifuszi harc hirtelen űrt hagyott volna maga után. Mintha az élet egyik pillanatról a másikra értelmét veszítette volna.”

„Hasonlóképpen egy új, a jövőtől való félelem jeleit is megfigyelhetjük a világnak e sarkában. Ellentétben a totalitárius korszakkal, amikor a jövő — bár nyomorúságos, de — biztos volt, a holnap ma sokak szemében fölöttébb bizonytalan. Az egyetlen, mindenütt jelenlevő, ám már kiismert fenyegetést, amelyet a parancsuralmi rend elnyomása képviselt, leváltotta az új, ismeretlen vagy rég feledésbe merült fenyegetések egész láncolata: a nemzetiségi konfliktusoktól kezdve egészen a szociális biztonság elvesztéséig, és a konzum, a kommercializmus és a pénz totális uralmából származó veszélyekig.

Václav Havel :

AZ IGAZSÁG AZ, AMI SZABADDÁ TESZ...

Amíg üldöztetésre voltunk kárhóztatva, és arra, hogy mindig mi húzzuk a rövidebbet, elviseltük — és feltehetően ezért vagyunk most annyira zavarban, hogy győztünk. Ezért tölt el ekkora meglepetéssel, hogy az utcán senki sem követ.

Emitt-amott még nosztalgikus sóvárgás jeleit is tapasztalom a letűnt korszak után, amelyben nagyon is szűk mederben folyt ugyan az élet, a partvonal azonban mindenki számára jól látható volt. Ma viszont nem tudjuk, merre is lehet az a part, és mindez enyhe döbbenettel tölt el bennünket. Rabokhoz vagyunk hasonlóak, akik a börtönt szokták meg, és akik, ha váratlanul kiengedik őket a megálmódott szabadságba, nem tudják mihez is kezdjenek vele. Mi több, kétségbe esnek, mert állandóan nekik maguknak kell eldönteniük, mit is akarnak.”

Ez a társadalomlélektani helyzet — mutat rá Vaclav Havel — főleg és elsősorban Közép-Európára jellemző, ahol mintha a sors rendelése volna, hogy másoknál gyakrabban, a jelek szerint fölöttébb váratlan helyzetekben rettegnünk kellene. A csehszlovák államelnök

ezután a múlttól való félelemről beszélt:

„A történelemtől való félelem nálunk nem csupán a jövőtől, hanem a múlttól való rettegésben is megnyilvánul. Azt mondanám, hogy a kettő egymást kölcsönösen feltételezi. Aki attól fél, ami lesz, többnyire azzal sem mer szembenézni, ami volt. Márpedig aki fél farkasszemet nézni saját múltjával, szükségképp rettegi a holnapot is. Ezen az égtájon a hazugságtól való félelem, nagyon gyakran csak újabb hazugságokat szül, abban a hiú reményben, hogy aki egy hazugságtól megmenekült, már egyáltalán magától a hazugságtól is mentessé válik. Hazugsággal azonban senki sem futhat el a hazugság elől. Ahogy minket Csehszlovákiában nem mentett meg Sztálinnak a szocialista földi paradicsomról terjesztett hazugsága, ugyanúgy nem menthet meg senkit a Hitlerrel szövetséget kötött fajüldöző, a régi fejedelmi trón állítólagos örököseinek kikiáltott cinkosairól szétkürtölt hazugság. A történelemhamisítók nem a szabadság megmentői, hanem annak legfőbb veszélyeztetői is.

Az a feltételezés, hogy az ember büntetlenül átlavírozhatja magát a történelem, és még saját életrajzát is átrajzhatja, hagyományos kelet-európai rögeszme.

Aki ezzel próbálkozik, önmagának és polgártársainak is árt, mert nem létezhet teljes szabadság ott, ahol kirekesztik a teljes igazságot, így vagy amúgy, itt sokan bűnössé váltak.

Bűneink azonban mindaddig nem bocsátathatnak meg, és lelkünkbe nem költözhet be a béke, amíg azokat be nem ismerjük. A beismerés szabad-dá tesz, amikor megtaláltam önmagamban az erőt, hogy saját ballépésemmel szembenézzek. Számos okom van, hogy azt állítsam: az igazság szabaddá teszi az embert. Sokan közülünk, akik az elmúlt évek során Európának ebben a részében mindennap szembeszállva megpróbálták kimondani az igazságot, csupán azért tudják megőrizni áttekintésüket, toleranciájukat, a képességet a felebarát megértésére, bűneinek megbocsátására, csak azért tudták megőrizni mértéktartásukat, derűjüket, mert épp ezt tették. Különböző saját kétségbeesésük áldozatává váltak volna. Jellegzetesen közép-európai rettegésünk már nem egy szerencsétlenségnek volt okozója. Még az is bizonyítható, hogy a helyi és globális konfliktusok tengere épp ebből ered: a kis szellemek rettegnek önmaguktól és a világtól, melynek végeredményét úgy hívják: erőszak, brutalitás, fanatikus gyűlölet.”

Reményik Sándor

(1890-1990)

A LEGSZEBB SZÓ

Testvér, testvérem: ez a legszebb szó a világon.
Ha jól nem tudtam volna régesrég,
Most megtanulhattam a betegágyon.

Testvér, testvérem:
Ez a legszebb szó a világon.
Ahogy kitágul ősi jelentése
És túlnő lassan véren és családon —
De visszatér mint gazdag bujdosó,
Lélekkel hintve meg
S szentelve meg, mint vérszerint való.

Testvér, testvérem:
Ez a legszebb szó a világon.
Mikor így szólhatok valakihez,
S nem lapos, hűvös szóval: barátom —
Az nekem békességem s boldogságom.

Testvér, testvérem:
Ez a legszebb szó a világon.
Harmat a réten,
Illat a virágon,
Barackvirágszín sejtelem a tájon,
Hogy fakad még rügy minden száraz ágon.

Testvériség:
Nincs szebb szó a világon.
A szabadság s az egyenlőség álma
Elbukott sodró időn, ezer gáton,
A bebizonyult Lehetetlenségben
S a vérrel mocskolt, örült akaráson.
A forradalom örökségeképpen
A Háromságból lobogó fehéren
Egyedül a testvériség maradt,
Omló világok romjai alatt.

Testvériség:
Nincs szebb szó a világon.
S én hinni, hinni vágyom,
Én minden széllel szemben hinni vágyom:
Ez az egy álom nem csalóka álom.
Rend-társ, polgártárs, elvtárs, honfitárs:
Eltűnnek egyszer mind e szólamok
És elvesznek a mélyben,
Parttalan semmiségben.
S egy szó zeng majd csak a világ fölött
Örök Üdvözlégyképpen:
Testvér, testvérem. —

A MAGYAR VALLÁS (II)

Pogány lázadások

Ennek a lázadásnak az élén az erőszakkal megtértített Baja és Bajna állottak. A készülő lázadásról Aba Péter jókor hírt vett, Baját és Bajnát elfogatta s felakasztatta, másoknak a szemét tolatta ki. A lázadók egy része Szár László fiai által akarta megdönteni a királyi hatalmat (1046). Endre és Levente seregében gyűlt össze az elégedetlen pogány nép, mely közül Vatha borsodmegyei főember vált ki. A bős lázadó sereg minden papot és idegent felkoncolt, akit csak kézre kaphatott. De nem kímélte az új hit híveit sem. A lázadó tömeg főképpen a tizedbehajtókat igyekezett kezébe keríteni. Egy éjjel a Garam és Nyitra között tartózkodó királyi táborba is bevágatott három vakmerő lovas s ott harsány hangon kikiáltá, hogy isten, Endre és Levente parancsára meg kell ölni minden püspököt, papot, dézsmaszedőt; megszűnik minden adó, helyreáll a régi hit és vesszen Péter németestül, olaszostul, emlékestül mindörökké. Péter menekült. Közben a felkelő sereg a pesti révnél megölte Gellért csanádi püspököt, társát, Bedőt pedig kövekkel ütötte agyon. Beszteréd és Benetha püspököknek sikerült a budai lázadók kezéből megmenekülniük, hogy a pestiek kezébe kerüljenek. Beszterédet úgy megsebesítették, hogy harmadnapra meghalt, Benethát sikerült Endrének kimentenie. A király azonban nem tudott elmenekülni. Az ország határain a felkelők álltak őrt, Péternek Mosonból Székesfehérvárra kellett visszatérnie. A Székesfehérvárhoz közel eső Zámor faluban nyomták el a királyt. Mindenféle módon való bántalmazás után kiszúrták a szemét, amibe aztán szörnyű fájdalmában rövid idő alatt belehalt.

De Endre nem váltotta valóra a régi hit híveinek a reményseit. Öccse, Levente, pogány lett, s pogány módra temették el, Endre azonban öccse halála után mindenkit visszaparancsolt a kereszténységre. Csak Vatha fia, János ragaszkodott törhetetlenül az ősvalláshoz. Bűbájosokat, varázslókat, jóvendőmondókat gyűjtött udvarába, miért a keresztények még utódait is kiközösítették, s a Vatha és János

vérségéből származókkal való összeházasodást eltiltották. Endre is szent István nyomdokaiba lépett: megbocsátott az idegeneknek, s kegyeibe fogadta őket, s gazdag adományokkal kapcsolta magához az egyházat.

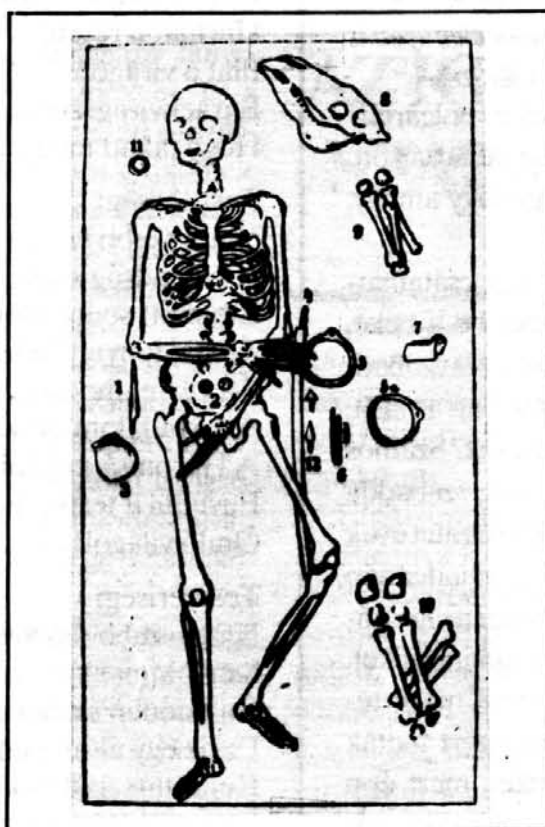
Utóda I. Béla alatt 1061-ben még egyszer feltámadt a pogányság. A király maga adott lázadásra alkalmat, mikor Székesfehérvárra királyi tanácsot hívott össze, amelyen minden faluból két-két értelmebb előljárónak kellett megjelennie. Az összesereglett népnek a közvéleménye erősen a pogányság felé hajlott, csupa pogány előljárót választott s követeket küldött a királyhoz, hogy engedje meg a népnek a pogány vallásra való visszatérést s azt, hogy a püspököket megkövezzék, a papok belét kitiporják, minden egyházi embert megfojtsanak, a dézsmaszedőket felakasszák, a templomokat elpusztítsák, a harangokat összetörjék. Béla megdöbben, de nem engedett, hanem ravaszul három napot kért megoldásra. Ezalatt az idő alatt összegyűjté vitézeit s azokkal harmadnapon rárontott a fegyvertelenül gyűlésező népre, melyet kegyetlenül szétveretett. Hatalmát Jánossal is éreztette, kinek Rasdi nevű varázslóját elfogatta, bezáratta, s annyira éhezette, hogy az a húst rágná le lábairól.

A baskírok felkeresése

Béla alatt volt az utolsó pogány lázadás. Ettől kezdve a kereszténység hatalma egyre szilárdabb lett, úgy, hogy 1235 körül az a romantikus gondolat is megszületett néhány dominikánus szerzetes fejében, hogy felkeresi Nagymagyarországot, a magyarok ősi hazáját, az ott maradt magyarokat is keresztény hitre téríti s egyesíti a magyarság két szétágazó ágát. Julián szerzetes fel is találja őket. Azt beszéli róluk, hogy még pogányok voltak. Földet műveltek, lóhúsból és más efféléből éltek, kancatejet és vért ittak, de lóban és fegyverben bővelkedtek és igen vitézek voltak a háborúban. (...)

Mikor másodszor megy hozzájuk (1237), a tatár áradat már előntötte a baskír népet, a magyarok testvéreit s Julián Batu tatár kán levelét hozza haza, melyben a királyt meghódolásra szólítja fel.

(folytatjuk)

Előkelő lovas magyar sírja a honfoglalás korából.

Eltemették vele a kardját, kését, néhány nyílhegyét, a ló fejét s néhány csontját, a ló szerelmének néhány darabját, egy kis írós bögrét. A halottkultusz már nem egészen a régi keleti, mikor az ilyen hőseket feleségükkel, egész lovakkal s néhány szolgájukkal együtt temetik el.

MAKKAI SÁNDORRA EMLÉKEZVE

Gyermekkoromnak nagy, könyvbéli kalandokra kinyíló érdeklődése, mohó olvasásvágyának maradandó élménye volt Makkai Sándor Magyarok csillaga című könyve. Tudom, nem tartozik a leggyakrabban emlegetett regények közé, de ez soha, később sem vont le semmit abból a szubjektív tetszéskörből, amibe az én számomra beletartozott. Nem biztos, hogy meg tudnám pontosan határozni a szubjektív miért-ek sorát. Talán nem is fontos. A fontos a szép, ami megmaradt, és azután az a csodálkozás is, az a kicsit keserű szájfű, hogy nem volt tanácsos emlegetni az íróját, és nemcsak az író, a kiadót sem. Minderre nagyon gyorsan figyelmeztettek, hiszen mindennapi eset volt akkoriban, hogy a gyermek „olvasási kultúrája” – azaz a vele járó óhatatlan dicsekvő elmesélés – a szülők könyvtárának megsemmisítéséhez vezethetett. Ez volt első találkozásom a cenzúrával, anélkül, hogy nevén tudtam volna nevezni, s egyben azzal a lelki konfliktussal is, hogy nekem tetszik és fontos valami, ami a hivatalos felfogás szerint értéktelen.

Amikor, a nagy kulturális nyitások idején, a 70-es évek elején Szűcs Istvának az a „megdöbbentő” ötlete támadt, hogy Makkai Sándor nevét és regényeit vissza kell vinni a köztudatba, nem volt, nem lehetett még egy, nálamnál hálásabb olvasója cikkének. Nemcsak azért, mert engem mint olvasót igazolt, hanem azért is mert akkor már felmértem és kellőképpen gyűlöltem mindenféle ostoba előítéletet az irodalmi életben. Tudom magamról, hogy képes vagyok az irodalom minden műfajába kíváncsi szeretettel beleköszölni – s ez senki által nem befolyásolható szabadságom talán onnan származik, hogy akkor olvastam az Erdélyi Szépművéses Céh kiadványait, amikor emlegetni sem szabadott, nemhogy ismerni; akkor olvastam bájos, unaloműző füzetes ponyvaregényeket, amikor az iskolaigazgatóm kicsapással fenyegetett érte, mert akkoriban éppen a szocialista realista irodalom dühöngött, és még jobban dühöngtek mindazok, akik azt hitték az irodalom (a művészet) eszközzé silányulhat erőszakos kezükben, hogy politikai céljaikat alátámassza, híven szolgálja őket.

Szerencsére ez – az irodalom teljes-

ségéhez mérve – pillanatnyi idő, még akkor is, ha író- és olvasónemzedékek fűltek bele.

Természetesen, gyermekkoromtól, olvasmányaimtól, melyek közt fennköltten csillogott Makkai regényeinek sora, hosszú volt az a lépés (ebbe a lépésbe beleszámlálva egy egyetem többnyire konvencionális irodalomoktatását is), aminek végén felfedeztem az irodalomtörténész Makkait. Adyról írt akkor, amikor hivatalosan nem nagyon illett még az Ady-kultuszt elősítgetni, különösen nem a főpapnak. Ha semmit sem tudnék Makkairól, semmit sem tudnék Adyról, akkor is megdöbbentene annak a bizonyos nagy vitát kavart tanulmányának a címe, sokatmondó sejtelmeket ültetve el bennem: *Magyar fa sorsa – A vádlott Ady költészetéről*. És tegyük hozzá: 1927-et írtak abban az évben Európában, Romániában, Erdélyben. Akkor még vádlott volt Ady a hivatalos vélemény szerint. Meg kellett védeni. Ma ez valahogy olyan származásos unalmas, érdektelen és együgyű, akárcsak az, hogy nem sokkal később Adyt már nem kellett megvédeni, már ismerni illett – persze bizonyos határokon belül, mert alig húsz év múlva költészetének egy részét (az istenes verseket) már betiltották (Oh, ez az átkos személytelenség!) és nem igen akadt védelmezője.

Makkai talán azért írhatta meg azt a tanulmányt némiképp büntetlenül, az isteni, zseniális ártatlanság mezébe öltözötten, mint akinek sejtelve sincs mi vár rá a hivatalosak véleménye szerint, mert olvasói akkor már két éve szerették-tisz-

telték benne a konvenciódöntőgető regényíró.

1925-ben jelent meg az *Ördögszekér* című regénye, amely átütő sikerével egyből ismertté tette a nevét... persze csakis az olvasóközönség előtt, a hivatalos kritika elítélte, rásütötte erre a kitűnő lélektani és történelmi regényre az erkölcsstelség bélyegét. Hát igen! Az előítéletek konvencionális világába, ugye, nem illik a testvérszerelem tabutémája. A közönség azonban örök idők óta habzsolja az illetlen tabutémákat, s hogyha az ráadásul a költészet varázsköpenybe is van öltöztetve – még inkább.

Az *Ördögszekér* tizenhét kiadást ért meg, korának legolvasottabb művei közé tartozott, s 1979-ben megjelent a Kriterion gondozásában a tizennyolcadik kiadása is, Szűcs István előszavával. A szerző a regény első megjelenésének évében az erdélyi református egyházkerület püspökhelyettese volt. Testvérszerelme-ről mert írni, de ez csak felszíne a történetnek, mert a mögöttes vonalban ott húzódik minden író nagy regény témája: a hatalom természetének vizsgálata. Makkai a maga vallásának nagytiszteletű tudós foglyaként a kiválasztottság és a küldetés isteni erejében reménykedik. Mi magunk, gondolom – Hitler és hasonló diktátorok személyeinek történelmi ismeretében – már nem reménykedünk. Legfennebb ismereteket gyűjtünk, társadalom-lélektannal, törvényszerűségekkel hadakozunk, és a társadalmi szerepjátások valamint más örökök isten-nélküliségétől rettegnünk. Mert a regényben az is, ez is benne van. Az összes magyarázatok és azok lehetőségei – régiak és újak egyaránt. Ettől regény. Ettől maradandó... nem a hivatalos akármik vezényszavaitól, melyek oly könnyedén elítélik az író... melyek az én gyermeklelkem elől is elrabolták a nagy közös rácsodálkozás alkalmát, hiszen nem oszthattam meg senkivel sem meg-rázó – talán koromat némiképp meg is haladó – irodalmi élménycmet, sem a regények szépséges történeteit. S ha mégis ezen hivatalosoknak sikerült valamit rá-szorítaniuk zabolátlan, mohó irodalom-éhségemre, az a képmutatás volt: úgy tettem, mintha elhinném, hogy az elhallgatás egyben megsemmisítés is.

Makkai Sándor (1890-1951) lapszerkesztő, kritikus, tanulmányíró, regényíró; tabutémákról írt megmutatva és bebizonyítva, hogy az előítéletek fal-ereje csak látszólagos – a művészet könnyedén leönti azokat, még akkor is,

amikor a társadalom tehetetlen velük szemben.

Makkai Sándor: foglalkozása szerint református lelkész, szigorú erkölcsű, hatalmas termetű, nyomasztóan csúnya és még nyomasztóbban rideg előkelőségű főpap... egyéb-

ként a keleti bölcsek nyugalma lakozhatott benne, és a maga módján nagyon szerethette az embereket, mert egy csöppet sem félt tőlük, lehettek azok akár a múlt, akár a jelen árnyalakjai.

(K.M.)

MAGVETŐ

Makkai Sándor

A SZÜLETETT NAGYSÁG

BEVEZETŐ SOROK EGY BETHLEN GÁBOR TANULMÁNYHOZ

Bethlen Gábor tizenhároméves korában árvaságra és teljes szegénységre jut. Anyai nagybátyja, akihez özvegy édesanyja viszi, egészen elhanyagolja szellemi nevelését. A fejedelmi udvarba vetődve, gyermek-lelkét a Báthory Zsigmond udvarának minden cselszövénye, szeszélyes és kockázatos politikájának zivataros fordulatai rohanják és terhelik meg. 1602-ben már a harcmezőn van s mindjárt bujdosásba követi urát, Székely Mózesét. Huszonhárom éves korában ő a vezére a Vaskapunál, Szászvárosonál, Gyulafehérvárnál folyó diadalmas harcnak, de a fejedelmi csatavesztése és eleste után újra menekül s egy évnél tovább bujdosik török földön, mint a menekülők csapatának lelke és irányítója. Bocskay fejedelemségének ő a kovásza, szabadságharcának erdélyi mezején vezére és jobbkeze. Bocskay halála után Báthory Gábor fejedelemségét ő viszi végbe. E zsarnok mellett őt rettenetes esztendő megalázó és csaknem elviselhetetlen szenvedéseit hordozza el. Mindenét elvesztve, ismét bujdosóvá lesz. Majd megint négy éven keresztül viaskodik fejedelemségének elismertetéséért a legvadabb és legméltatlanabb hajszá közepette. Háromszori hosszú és emésztő hadjáratban olyan vállalkozást visz végbe, mely testét-lelkét az összeroskadásig gyötri és zúzza meg. Csak 1623 végéig negyvennégy csatában vett részt és igen sokszor forgott életveszélyben. Fejedelmi élete szakadatlan munka, naponként órák-hosszat sajátkezűleg levelezik s csak fennmaradt leveleinek száma több ezernél. Napjai folytonos diplomáciai tárgyalásokban telnek el s a magány utolsó pillanatait is betölti a fantasztikumig szárnyaló politikai tervezgetés, melynek szálai egész Európát körülfonták. Mindemellett folytonosan építkezett, ráért a szentfrást huszonhatszor végigolvasni, németül tanulni, családjá nevelését irányítani, kultúrát alapozni, egyházát fölvirágoztatni, hadügyet, pénzügyet, kereskedelmet teljesen a maga gondolatai alapján irányítani s mindezenközben fejedelmileg élni.

E tények folyamatában valósult meg Bethlen Gábor erdélyi magyar impériuma, az egész Európában számottevő kulturális, gazdasági és hadi tényező, egy békés, gazdag és

erős ország előzmények után, amelynek ismerete alapján nyugodtan mondható, hogy Bethlen Gábor Erdélye a semmiből lett, egyetlen embernek teremtő génuszából születve meg. Ezt a történelmi teljesítményt alig lehet a fentebb érintett tények pusztá felsorolásából megérteni és méltányolni. Ismerni kell azokat a külső-belső ellenséges hatalmokat, melyekkel Bethlen Gábor születésétől haláláig szinte szünet nélkül, élet-halálra viaskodott s ezzel szemben az életerőnek azt a lankadatlan és kifogyhatatlan sugárzását, mely a megpróbáltatás és megterhelés roppant súlya alatt alkotott és győzedelmeskedett. S végre számba kell venni azt, hogy Bethlen Gábor csupán 49 évet élt. Ha mindezeket ismerjük és számbavesszük, csodálnunk kell azt, hogy 49 esztendő, emberi mérték szerint is nagyon rövid ideje alatt ilyen nagyszabású élet tudott kibontakozni, — de azt is, hogy emberi szervezet 49 évig ki tudta bírni a testi és lelki megpróbáltatások ekkora súlyát.

Ez a jelenség: az emberi életerő rendkívüli megnyilatkozása, amely Bethlen Gábor személyiségére nézve elsődleges s egész életéhez a megértés elemi kulcsát adja. Aki Bethlen Gábort meg akarja érteni és magyarázni, az semmiképpen nem térhet ki a fizikai és lelki ember törhetetlen életerejének alap-ténye elől, amely az egész Bethlen-probléma adott centruma. A testi és lelki energiák roppant nagysága, amely ebből a fejedelmi emberből kisugárzik, magától értetődő fényt vet egész történetére és természetes módon világítja meg az érthetetlennek és homályosnak talált vonásokat jellemében is.

A rendkívüli életerő, mely Bethlen Gábor személyiségének sajátja, annál inkább bámulatra méltó, mert öntudatos és fegyelmezett. Viszont ez az oka annak, hogy nem egyszerre feltűnő jelenség s talán ezért is került el a történetírók figyelmét, akik ezt az alaptényt mellőzve, vagy kellően méltányolva, magyarázatukat külsőlegesebb, mellékesebb vonásokra építették. Bethlen életerejé — bár saját bevallása szerint hamar haragvó, indulatos ember volt is —, sohasem féktelen, nem háborgott, lángolt, bömbölt, mint a Báthory Gábor magát és más pusztító életvihara; de ennek a beth-

leni életenergiának igazi, roppant nagyságát éppen a törhetetlensége, a számtalan csalódás és gátlás dacára is lankadatlan frissesége, elfogyhatatlan türelme és kitaró egyenletessége méri.

Ilyen életerőnek megismerésétől csak egyet mondhatunk. Azt, hogy „nagy”. Egyelőre nem is értéktétel, hanem inkább csak a „jelenség” mivoltának meghatározására, mintegy „természeti” értelemben kell ezt az egyetlen jelzőt alkalmaznunk rá. Bethlen Gábor személyiségének és történetének kulcsa, magyarázója a nagyság. Az emberi életnek és történelemnek ritka jelensége ez: az eredeti, töretlen, hatalmas életerő, a „született nagyság”, amely más életnek nevelésére és vezetésére adatott. Ez a nagyság magában hordja magyarázatát, mint minden erő. Önmagában hordozott titka és értelme egyszerűen az, hogy van és lenni akar. A kibontakozás, a maga hatalmas állítása, az érvényesülés legbensőbb lényege és törvénye. Ami lesz belőle, amit végbevisz: saját magának megvalósítása alkotásaiban, legyen az politikum, vagy műalkotás. Ezért először is önmagából kell megérteni mivoltát és történetét. A nagy életerő természetében kell keresni céljait és eszközeit s csak mint második tényezőt szabad és lehet figyelembe venni azt, ami nem ő: korát, helyzetét, a neki adott környezetet, viszonyokat, kereteket és embereket.

Ez az életerő bárhol, bármiféle korban és környezetben döntő, nagy valóság s mindig és mindenütt a saját természetének megfelelően nyilvánul és hat: ez az a tény, amivel a Bethlenre vonatkozó történetírás nem számolt kellő mértékben, amikor személyiségét a XVII. századbeli Európa ismeretéből, a XVII. századbeli Erdély képéből, vagy a XVII. századbeli ember típusából akarta megmagyarázni. A természeti és emberi millió színezheti, korlátozhatja a született nagyság pályáját, de nem magyarázhatja meg és nem döntheti el. A XVII. század Európája, Erdélye, embere nem rakhatta össze Bethlen Gábort a maga atomjaiból; Bethlen Gábor az,

aki a XVII. század Európájának, Erdélyének és emberének képébe, történetébe beleszította a maga sajátosságát és ezzel, mint alkotó tényező, belefolyt annak alakulásába.

Ha a történetírás kellően méltányolta volna Bethlen Gábor eredeti, született nagyságát, ha ezt a nagyságot nem szerénykedte, vagy nem titkolta volna el, ha az egész magyar nemzet történetét tekintve, nem lökte volna ezt a nagy jelenséget és tényezőt a perifériára, ha az önmagában adott és önmagáért való, bár természetesen másoknak szánt és küldött rendkívüli életnagyságot, mint alaptényt, nem becsülte volna le és nem mellőzte volna el, semmivé lett volna a legtöbb „rejtély” s ezzel együtt a gyanúsítás és vád is, amely Bethlen Gábort érte.

Akkor az az „önzés”, amely a Bethlenre sziszegő vádak közt szinte dogmaként sötétlik, nemzeti történetünk egyik legnagyobb értékeként ragyogott volna föl azokban a világstalan sötétségekben, melyek mindmáig reánk zúdultak, s amely önzésben csak az az egy sajnálatos és talán helyrehozhatatlanul szomorú, hogy nem válhatott egész terjedelmében valóra.

Mert az, hogy Bethlen önző és hiú zsarnok volt: nagyra-törő, hatalmat és dicsőséget hajhászó; kíméletlen, fősvény, magánakszerző és foglalo: pusztán egyes adatok fényében igaz lehet, a kortárs-uralkodókkal való összehasonlításban menthető is — a kor általános embernívóját nézve, szinte természetes is —, de a nagy életerő uralkodó fényében szemlélve, nem igaz, nem szorul mentségre s nem a kor látószöge szerinti természetessége magyarázza.

Bethlen Gáborban a halálraírt magyar nemzet életösz-töne testesült meg s ömlött a teremő génusz életerejének öntudatos és fegyelmzett medrébe; nagysága „egész nemzetet hordozott” s „önzése” a magyarság létjogának hatalmas fellebezése a világtörténelem ítélszékéhez.

A modern történetírás tudományos és szkeptikus latolgatásai kérdésbe teszik, hogy vajon volt-e joga Bethlennek és helyes volt-e tőle szembeszállni „a törvényes magyar királlyal”, (azzal a Habsburg-uralkodóval, akinek világhatalmi terveiben a magyar nemzet alkotmánya semmiséggé foszlott) — a magyar nemzet életösz-töne azonban tiltakozva vágott Bethlen hatalmas karjával a „törvényes” király törvénytíró trónja felé; — a modern történetírás talán vakmerőségnek ítéli, hogy egy erdélyi köznemes magyar királyságról mert ábrándozni, — de a magyar nemzet életösz-töne önmagát koronázta volna meg benne, hogy maga legyen a saját sorsának ura; a modern történetírás azt kezdi hirdetni, hogy Bethlen valóságos impériumot alkotván Erdélyből, kettészakította a magyarságot és így meggyengítette azt; — a magyar nemzet elnyomott életösz-töne azonban azt kiáltja, hogy a magyarság szétszakításáért azok is felelősök, akik egykor magyar létükre megakadályozták Bethlen magyar impériumának megvalósulását.

A modern tudományos történetírás nagy apparátussal dolgozik; ítéleteit nagy körültekintéssel és mérséklettel, az objektivitás hűvös előkelőségével állapítja meg. A kortárs nem volt tudós és eszközeiben nem volt modern, de a magyar nemzet életösz-töne sirt fel belőle, mikor a halott Fejedelemtől ki merete mondani, hogy meghalt ez a nagy fejedelem, kinél külön magyar Szent Istvánon és Mátyáson kívül nem volt s nem is remélhető.

(1929)

ÉGBOLT, MADÁRRAJ, REMÉNYSÉG

Visky Árpád emlékére

Milyen vörösen kél a Hold, mondta a színész, milyen vörösen élünk mi is, keblünkben belső pironkodással, hasfájással, fejfőrcs, lelkiismeret, s mindezek a színházi kellékek ebben az ócska felvonásban, le-fel járnak a függönyök, mint a bársony nyaktilók, arcunkra reflektorfény irányul, veséinkbe belefúr, látható immár a belső pironkodás, mindenki szégyene, hogy íme: így vagyunk, ilyenre váltunk, hát ideje volna megnyugodni, lesimítani egy tiszta vízű forrásnál, fejünk fölött égbolt, madárraj, reménység, s ha nyikorogva hajlítják törzsüket a fák: mintha deszka recsenne, ha alkonyul: mintha kihunyának a reflektorok, és mindegyikünk magára maradhat az éjszaka bársonyapintású függönyének hűvös simogatásában, szívében égbolt, madárraj, reménység, mert szereplők vagyunk, örülten játszó személyek, miközben egyre csak kél a Hold, vörösen, akár egy véres penge.

VERS-LEVÉL-TÖREDÉK ELTÁVOZOTT BARÁTAIMHOZ

Én nem kívánom tőletek,
hogy visszajöjjetek.

Midőn az emlékezet
magzatburka már megreped,
egyforma kín buzog majd föl
alóla, surrogó motorját csöndesen
leoltja a tört-gerincű
külön-létezés.

Egyforma táj önti el
szé-fojtó gyöngyözéssel a megszokott
tudat-partokat.

Az élet apró örömei, igen.
S hogy fiaitoknak örökre legyen
nyugodalmuk, vagy egyszer-már- jóllakott
tekintetünk, s a a megoly idegen,
csodás vidékeken, zárandok-letük
zenghessék szerte anyanyelvemen!

Míg én, a tények pusztá krónikása,
lehessek *itt*on is végső – magamba
zárva, itélve felemás hallgatásra.
Nem, én nem kívánom tőletek.
Maradjunk csak. Én itt, ti ott.
Zakom zsebében összegyűrve
örök régi lakcímeiket,
a titéket.

Néha még felkereslek.
Legalább így *itt*on lehettek.
Látogatásom kissé érzelmesebb,
ám ti keményen fogadtok, melegen
hátbavertek, s így lehet, hogy
végül mindig összeszedem magam
hazafelé menet.

Az alkonyi utcán a fűre verebek
egy emlékképet szétfröccsentek.
És így tovább.
Hát, isten veletek.
Szercsetek.

VENDÉGEK

November. Kikerics pislákoló. Árva és szomjúhozó, kérkedő és kényelmetlen. Ősz-feneketlen. November, magabiztos kopogtatással, indulatos csöngéssel: „Szeretnénk elbeszélgetni!” A sötétség szigonyai leereszkedtek a könyvespolcra... A csendi is. Néztük egymást. A képzelet fölébressztette a kopo-nyámon feszülő ideghálózatot. Az megremegett, mint a salétromos fal szögletébe főtt pókháló, mikor az ecetmuslica rászáll, akár kifutópályára egy Boeing repülőgépet. „És azon kívül?” ... És azon kívül nyolcvan százalék víz vagyok... A Víz esetleg csak filozófál. Esetleg törtet a Semmi felé. Esetleg vázlatokat készít magának a halálról. Az indulatokról. Mások észjárásáról. A fennmaradás lehetőségéről. Esetleg arról, hogy hiába nem kell átALAKULNI, vagy egyszerűen csupán körforgásról. A Víz körforgásáról. A folyásról. A lassú folyásról, mely olyan mint egy közmondásban: magabiztosan partot mosó. Vagy a Nagy Híd alatti örvényekben töprengő. A Nagy Híd alatt, mely összeköti az életet és a halált. A Nagy Híd alatt, ahol a facölöpöket ráncigálja, vagy inkább szövetséget kötne az ész háborújában. Ideiglenes békét, fegyverszünetet, mint játszótérén a kis műanyag játékkardocskákkal az uszonnázni hazament gyerekek. „És azon kívül?” Szülőföld tutujgató. Trillió vadvirágot éltető, s a történelem rétegeiben vén fenyők hajszálgyökereit fölkereső, mint egy rokont, mint egy jó barátot, akit elvesztett időközben, mint egy gyorsvonalon felejtett sóhajtott egy jelentéktelen falusi állomás fölött. Csupán ennyi... November. Kikerics pislákoló. Kémény alagutakkal a kozmosz felé. Nem menekülni, csak elmerengeni. Talán ott nincsen senki. Vagy van egy isten-szívű ember, egy ember-szívű isten? De másképp! Féltékenyül és más térben, más időben. Ahol a víz is bátrabban beleolvad a zúzmars csillagok fényébe, ahol hullámsani kezd egy ismeretlen földöntúli zenére, mint itt a földön a Küküllőben úszkáló vadréccék, ha megszólalnak a fehér templomtornyok múlt században öntött rézharangjai. Vagy egy svájci tükör-tóban Dixieland térzenére kerengő fehér hattyúk. Csupán ennyi... November. Halotti pománával és történelemmel... S a vendégek? ... Elmentek. Mi maradtunk. Változatlanul, mint a novemberi ég angalszemű csillagaival, anyatejfehér holdjával és megannyi kérdés melyekre nem akarok válaszolni soha! Csupán a csont-szigonyok maradtak szívem körül, mint hatalmas táborúzó mellett Hargitán a nagy nyári éjszakákon az emlékek homályos visszapillantó tükrében a derékig levetkőzött, s a magukban dudorászó székely legények. S a világ? Belefeketedik fájalmában. Kőkényfekete világában. Nem mint a korom. Mint egy vak szemében a világ. Az örök Semmi. Mint a rózsák egy tündérkert ágyasaiban, melyeket még feketének se lát. Virágnak se. Semminek se. Szemében torzszülött gyermek a huszadik század. S a november? Olyan, mint fehér sétatotja. Mint egy iránytű. Mint egy jelzőlámpa. Vigyázz, kék november! Sietgő november. Béke november. Szánalom november. Történelem november... Jó éjszakát!...

A HALLGATÁS CSÖNDJÉBEN

Lórinz Györgynek

Az emlékezőtehetség
nyaktilóján
fejem-
A szavak
a hallgatás
hűtőszekrényében
megfagytak
bennem-
Hóhérok
Isten
velem!

A KIADÓ HÍRNEVÉHEZ MÉLTÓN

Beszélgetés H. SZABÓ GYULÁVAL, a Kriterion Könyvkiadó igazgatójával

— Kedves Gyula, több mint egy fél év telt el a decemberi fordulat óta, az ember azt gondolta volna, hogy most aztán, miután leomlottak a szellemi gátak is, dúskálni fogunk a jobbnál jobb olvasmányban. A könyvesboltok viszont lehangolóan üresek. Dolgoznak-e egyáltalán a kiadók? Mit hoz fel védelmére a Kriterion?

— Ez évben harminc könyvcím jelent meg eddig magyar nyelven, közel ötszázezer példányban. Sajnos, ez nem sok. Rengeteg kézirat áll a nyomdában, s ha év végéig megjelenik mindaz, amit elvállaltak, akkor a címek száma 70-re nő.

— Az írók tehát írnak. A nyomdák mi a baj?

— Kifizetődőbb nekik a sajátóval foglalkozni. Meg a magánvállalkozásokkal. A kiadói szerződéseket nem különösebben respektálják. Annak ellenére, hogy könyvkötészeti részlegeiken az emberek sírnak a munka után.

— Amennyiben mégis piacra került a közelmúltban néhány könyvetek, melyeket ajánlanád? Melyek iránt érdeklődünk?

— Megjelent már Szilágyi István *Agancsbozót* című nagyregénye, itt-ott még kapható, akárcsak a fiatal román költők antológiája, a *Hajónapló*, amelynek számos fordítója a kézirat leadása óta külföldre költözött. A könyvvel mintegy jeleznénk, hogy nem mondunk le róluk... *Élnem adjatok* címmel látott napvilágot Szilágyi Domokos kötetbe fel nem vett verseinek gyűjteménye, Kántor Lajos gondozásában. *Tiltott könyvek szabadon* sorozatunk-

ban kiadtuk még Cs. Gyimesi Éva esszéjét Szilágyi Domokos létértelmezéséről. Megjelent egy Forrás kötet is az idei ötből az udvarhelyszéki Majla Sándor versei.

— Miben mérhetjük nálatok a megújulást?

— Elgondolásban. Amíg a nyomdatechnika fogva tart, kötve vagyunk a régi formákhoz, sorozatokhoz. Terveinkben viszont már a holnapi új viszonyokhoz igazodnánk: hogy elszaporodnak a magánkiadók, nő a behozott könyvek mennyisége, s nem csak magyarországi, hanem kárpátjai, újvidéki és pozsonyi kiadókkal is közös üzletet kötünk.

— Alapelvetek?

— A minőségből, a mércéből nem szabad engednünk. Nevünkben hordozzuk a sorunk. Ezen belül foglalkoztat egy olcsó, ízléses kiállítású népkönyvsorozat beindítása, amivel elsősorban — de nem csak! — a falu világát szeretnénk megcélózni. Külön gondunk lenne a helytörténeti

monográfiák szorgalmazása, illetve a bibliofil könyvkiadás fellendítése is. Mindezeket természetesen abban a reményben, hogy a nyomdakapacitásban radikális javulás következik be.

— Hogy álltok majd a kiadói fűrgeséggel? Hiszen az eddigi korlátok eltűntével egyszerűsödnie kell a szerkesztési folyamatnak...

— Szándékunk, hogy a kézirat elfogadásától hat hónap múlva egy könyvet az olvasó asztalára telessünk. Részünkről mindez nem irreális vágyalom, de amíg a könyvszedés, a korrektúra nehézkes, munkadígyenes...

— Befejezésül némi kiadói előzetest, ha lehet...

— Megjelenés előtt áll a szibériai kis népek prózájából szerkesztett antológia, illetve egy válogatás Pasteur írásai-ból a Tékában. Jókai Mórtól elbeszéléseket jelentetünk meg, a verskedvelőknek Balla Zsófia, Gittai István és Fábian Imre kötetét ígérhetjük, a prózát Szász János regényfolyamának újabb kötete képviseli. Megjelenik még Jules Renard naplója, a fiatal esszéírók kötete, a Horizont verssorozatban Shakespeare és Apollinaire versei, újra jelentkezünk a „fehér könyvekkel” (Kolozsvári emlékiratok), két nyelven kiadjuk a bábolnai felkelés dokumentumait, s előkészületben a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon II. kötete, amely remélem, karácsonyig a könyvesboltokba kerül.

Kérdezett: Cseke Gábor

PÁZMÁNY PÉTER ÉBRESZTÉSE

„A jó nevelés abban áll, hogy kicsiny koruktól fogva szokjanak a gyermekek azon örülni és bánkodni, azt szeretni és gyűlölni, amit szeretni és gyűlölni méltó.”
(Pázmány Péter)

A régi magyar próza, líra és dráma a hitviták konok tüzeiben született és edződött igazi irodalmi értéké. A reformáció prédikátorai az ókori próféták hitével terjesztették a töröködülő országban az új protestáns vallást. 1580 körül (ekkoriban jelent meg a Károli féle Biblia Vizsolyban) szinte az egész ország az új vallást követte. Telegyi Miklós, Oláh Miklós és Verancsics Antal utolsó bölényei hazai földön a harcos katolicizmusnak.

A habsburg dinasztia hűsége a pápához azonban mindvégig példászerű. A bécsi Burgba a belépés csak a katolicizmuson át vezetett a XVII. században. Az ellenreformáció megindulásával jezsuiták érkeznek az országba, kitűnő iskolákat szerveznek s főraink Bécs miatt lassan kezdenek elpártolni a protestantizmustól. A kibontakozó félben levő ellenreformáció magyar földön nagy tehetségű egyházi embert állíthatott sorompóba a XVII. század elején Pázmány Péter személyében.

1570. október 4-én született Nagyvárádon református nemesi családban. Anyja halála után katolikus mostoha kerül a házhoz. A gyermek hajlékony és Szántó István jezsuita hatására 1582-ben áttér a katolikus vallásra. A kolozsvári jezsuita kollégiumban tanul, 1587-ben a rend tagja lesz. Bécsben és Rómában folytatja tanulmányait. 1598 és 1608 között a gráci egyetem tanára. Hazatér Magyarországra és 1616-ban esztergomi érsek, 1629-ben bíbornok, 1635-ben megalapítja a nagyszombati egyetemet (itt tanulnak a Zrínyi fiúk is az ő felügyelete alatt). Meghalt 1637-ben Pozsonyban.

Hatalmas tudású szónok, író. Számára a magyar nyelv – először irodalmunkban – éles fegyver, simogató bársony, ékes bokréta. Kosztolányi Dezső szerint: „Ő a magyar próza atyja és törvényhozója, öntudatos stílművész, aki már a XVII. század elején becsüli a művészi gondot, inti a prédikátorokat, nehogy rögtönözzenek. Mindig leírja szentbeszédeit, gyalulgatja mondatait. Elője nincs senki... Pázmány Péter az első, aki egy ember lüktető gondolatait ágyazza a magyar prózába. Milyen személyes és személyeskedő, milyen egyéni minden írásában. Időse száján szinte meggyuladnak az ígék.”

Művei nagyrészt magyarul írtak. Kiemelkedő alkotásai: *Felelet Magyar István*

sárvári prédikátornak az ország romlása okairól írt könyvére, Nagyszombat, 1603, *Kempis Tamásnak Krisztus követéséről négy könyve*, Bécs, 1604, *Öt szép levél*, Pozsony, 1609, *Isteni igazságra vezető kalauz*, Pozsony, 1613, *A setét hajnalcsillag után bujdosó luteristák vezetője*, Bécs, 1627, *Keresztényi imádásos könyv*, Grác, 1606, *A római anyaszentegyház*, Pozsony, 1636.

Prédikációi legeredetibb írásai. Ezekben használ fel legtöbb magyaros nyelvi fordulatot, szelleme ezekben szikrázik legjobban. Hatni akart, ezért minden eszközt felhasználott írásában. Minden prédikációja mestermű. A logikus, szép beszéd elsajátítását az ókoriaktól tanulta. A retorika a középkorban és reneszánsz kultúrában is jelentős műveltségű tényező. Úgy tartották, hogy a szólás tudománya nélkül a valóságot sem megismerni, sem másokkal megismertetni nem lehet. A barokk kor és az ellenreformáció ideje a retorika nagyszabású megújulásához vezetett. Pázmány már a kolozsvári jezsuita kollégiumban megismerkedhetett néhány remek retorikai művel: Cypriano Soarez: *A szónoki beszéd művészetének hat könyve*, Ludovicus Granatensis: *Az egyházi ékesszólás, avagy a prédikáció tudományának hat könyve*. Olasz és spanyol hitszónokok formálták szónoki műveltségét és prédikatori elveit párhuzamosan a magyar protestáns hitszónokokkal: Alvenci Péter, Bornemissza Péter) Balassi Bálint nevelője).

Prédikációiban tudatosan került mindent, ami homályos, misztikus és nem alkalmas az egyszerű emberek tanítására.

Kerülte az öncélú szóáradatot, mert véleménye szerint: „Némelyek szépen és sokat szólnak, de fel nem gerjesztenek, mert magok sem égnek.” Ma is megszívlelhetjük intelmeit, melyeket korabeli prédikátorok oktatására írt: „És ha Homerus medve módon nyalogatva ékesgette verseit: ti is a prédikációkat ne futóféltben, hanem hosszú ideig való jobbitásokkal készítsétek. A bölcs parancsolatja és Szent Jeronimus tanácsa, hogy amit tanítani akartok, azt magatok sokáig és jól tanuljátok”. A továbbiakban fejtegeti: „a hirtelen szólás teljes hiúságokkal és valaki készületlen prédikál, üti-véti a dolgot: sem elci, sem utólja szólásoknak, csak haboz, egybe zűr-zavar mindeneket. Ne bízzék azért senki elméjében, mert soha jól nem prédikál, aki jól hozzá nem készül.”

Milyen hasznos lenne, ha mostani politizáló, tanító, prédikáló politikusaink, tanáraink és papjaink magukévá tennék Pázmány tanítását.

Kortársai elé a morális ember példáját állítja: ne éljünk másképp, hogysen tanítunk. Azt a tanítót becsüli nagyon az isten, „aki cselekszi amit tanít és mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének tentájába mártván, úgy szól, amint a szíve járása legyen. Sose mondhasd rólad: mást tanít, maga rühes. Soha beszéded után ne hangzodjon el: elég szava vagyok, de kevés veleje, hisz Krisztus is megátkozta a fát, amelynek gyümölcse nem volt, noha levele és árnyéka bőven”.

Prédikációi mellett *Kalauza* kiemelkedő alkotás. A nyelvújítás előtti magyar nyelv valósággal zeng. Nem a szobatudós, hanem az életet jól ismerő főpap, közéleti személyiség szól olvasótáborához. A *Kalauz* értékelve írja Greguss Ágost: „Mily hőség és erő van Pázmány kifejezésében, mily hajlékonyság és tősgyökeres magyarság szófűzésében, mily gazdag szólása módjaiban! Csupán csak Pázmány írásából dús magyar közmondási gyűjteményt lehetne összeállítani”. (Pesti Napló, 1854 május 2.) Ideje lenne műveiből egy gazdag válogatást kiadni, hogy tanulmányi és forgathassa haszonnal írásait a régi magyar irodalom kiemelkedő szellemi munkásának.

Török László AFORIZMÁI

Az eszelős diktátor istennek hitte magát,
pedig embernek is csak gazember
volt.

A nagyási mánia nem az óriások tulajdonsága,
hanem a törpék púpjá.

Lássam, hogyan bánsz a kisemberekkel, s
megmondom, nagy ember vagy-e.

A zsarnok előtt kérdőjellel görbült ember -
felkiáltójel!

Inkább légy egész ember, mint félisten.

A becsületét csak az adja el, akinek nincs.

Nemzetiségi létünkéből fakadó szükségszerűség,
hogy kétnyelvűek legyünk, de egy el-
vűek.

A fenyőfa - jószántából - sohasem tépheti ki
gyökerét a földből; így viszonyulok én is
a hazámhoz, Erdélyhez.

A hazájától elszakadt embernek az édesanyja
is távoli rokona.

A hidak is diadalíviek, ha népeket kötnek
össze.

Az idegengyűlölők figyelmébe: csak a kutya
ugat meg minden idegent, azt „gondol-
ván”, hogy ellenség.

Jobb sorsot csak az érdemel, aki a balsors-
ban is bátor tud lenni.

Emberi mivoltunk és méltóságunk minőségi
fokmérője — az ellenállóképességünk.

Államfő esetében az önuralom hiánya
önkényuralomhoz vezet.

A korlátolt eszű zsarnok korlátlan hatalma:
nemzeti tragédia.

Aki önmagát imádja, méltatlanra pazarolja
szeretetét.

Néha az árnyék is fénysebességgel terjed.

A láthatatlan sugarak hatása olykor nagyon
is látható.

Az erkölcsi magatartás mérlegén a könnyel-
műség nagyon is súlyosan csik latba.

Van, aki mást jellemezve saját jellemtelensé-
géről árulkodik.

Nemcsak a természetet kell óvni a levegő-
szennyeződéstől, hanem a társadalom
szellemi légkörét is.

A légvárak a fellegekig érnek, mégsem felleg-
várak.

A politikai légvárak építőinek mindig van
nyersanyaguk.

A szemfényvesztést csak a cirkuszban csodál-
juk, a politikában utáljuk.

Ami a természetben szép, azt a művészetben
nehéz elcsuftani, de van, aki erre is ké-
pes.

Az igaz ember szemét nem a fény sérti, ha-
nem a sötétség.

A szavak súlya a számuk növekedésével ará-
nyosan csökken. Ezt nem tudja a bőbe-
szédű demagóg.

A papír értéke csökken, ha rosszat írnak rá.

A bölcsesség hegyomján is vannak gödrök.

Nemcsak a gyufaszálatól várjuk el, hogy a feje
világítson.

Akit tömjéneznek, annak a szemét nem sérti
a füst.

A primitív népek nem azért imádták bálvá-
nyaikat, mert szerették őket, hanem
mert félték tőlük.

A színtelen írás nem lehet színvonalas, eset-
leg csak vonalas.

Akinek a gondolatai magasröptűek, annak a
szóvirágok éppoly fölcsúsgesek, mint a
sasnak a pávatollak.

A kétarcú embernek még sok álarc van tar-
talékban.

Az arannyal megvásárolható igazság nem
aranyigazság.

Nem a hatalom aranykoronája, hanem a tu-
domány és a művészet fénykoronája tűn-
dököl legszebben az ember homlokán.

A művész azért várja a bírálót, mert dicsé-
retre vágyik.

A néma betűk is égbe kiálthatnak.

A némafilmet a hangosfilm némította el.

Az a folyó, amely elé gátat emelsz, mindig ár-
vívvel fenyeget.

Aki mindenki helyett gondolkozni akar, az
önmaga helyett is rosszul gondolkodik.

A kiskirályok azt hiszik, hogy a tömjénfűst
fénykorona a fejük fölött.

Az okos fül nem hall meg minden butaságot.

A fák is összesűgnak mögöttem, de azok
nem rágalmaznak.

Őrizzük meg nyelvünk tisztaságát: legyen ti-
los a talpnyalás.

A fausti emberben az az isteni, hogy ördögi
is tud lenni.

A bátor ember sportja a repülés, a gyávác a
földön csúszás.

A csak belső tűzzel égő lármafák hallgatva
hamvadnak el.

Az emberi méltóság fő rákfénije: a félelem.

A szerelem - minden erényünk a négyzetben.

Ezernyi rézhuzal sem vezet annyi áramot,
mint egyetlen hajszál, ha az egy szép nő.

SZÉKELY ÚTKERESŐ Közéleti-Művelődési-Irodalmi lap

Megjelenik havonta

Főszerkesztő:

BEKE SÁNDOR

Szerkesztőség:

BALÁZSI DÉNES

CSOMORTÁNI MAGDOLNA

DEÁK ZOLTÁN

KOZMA MÁRIA

RÓTH ANDRÁS LAJOS

Állandó munkatársak:

Brassó

LENDVAY ÉVA

SZENYEI SÁNDOR

Bukarest

CSEKE GÁBOR

Kolozsvár

BENKŐ ANDRÁS

CSEKE PÉTER

EGYED ÁKOS

IMREH ISTVÁN

NAGY OLGA

TÓKÉS ISTVÁN

Margitta

PAPP ATTILA

Marosvásárhely

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

TÖRÖK LÁSZLÓ

Nagyvárad

FÁBIÁN IMRE

Sepsiszentgyörgy

MÉSZELY JÓZSEF

VERESS DÁNIEL

ZSIGMOND GYÓZÓ

Székelykeresztúr

FÜLÖP LAJOS

GÁLFALVI SÁNDOR

Székelyudvarhely

HUBBES ÉVA

KOVÁCS SÁNDOR

LÓRINCZ GYÖRGY

LÓRINCZ JÓZSEF

VOFKORI LÁSZLÓ

A szerkesztőség postacíme:

**4150 Székelyudvarhely,
Postafiók 40.**

Készült az

SZKI Computer Media Rt.

TYPO rendszerével az

INFOPRESS -nél.

A SZÉKELYEK NYOMÁBAN (5)

A csigla mezejéről délre nyomulók

A Csigla mezején eltöltött több mint egy évszázados idő (kb. 9–10 század) során bizonyára már voltak a székelyek között délre és keletre cserkészők. Észak felé úgy tűnik, kevésbé törekedtek, nyugaton pedig melléjük helyezkedtek a bolgárok pártfogását élvező *blakok*, azaz a karluk törökök hetedik törzsének idesorodott töredéke. (...)

Szervezetileg ezidőben még három székely had lehetett, amelyek egyenként mintegy négy ágra oszlottak. Ezeknek a hadaknak, ágaknak a jelentősége a két osztályra oszlottsággal is kapcsolatba került a fejlődés során. Visszakövetkeztetés szerint ekkor is meghatározott sorrendben áll az ágak élén a katonább jellegű *hadnagy* tisztség és a vitás ügyeket elrendező, igaztevő bírák, azaz *kendek* tisztségének viselője. A későbbi időkben a falusi tisztségeket jobbára a *közemberek* viselték, a nagyobb egységek tisztségeit pedig a *lőfők*.(...)

... a délre irányítottaknak az utódai kerültek később Háromszékbe, ahol még régi központjukról nevezték őket sepsi, orbai és kézdi székelyeknek. Bodor György alapos vizsgálata a székely nemzetségi szervezettel kapcsolatban azt mutatja, hogy ezekben a kialakult székekben, Sepsiben, Orbaiban, Kézdiiben nem egészen olyan volt a szervezet mint északabbra. Itt ugyanis egy-egy székben nem volt több nem képviselve, hanem mindháromban csak egy-egy nemnek a szervezete működött: Sepsiben a jobb-, Orbaiban a közép-, Kézdiiben a balszárny.

A *sepsi székelyek* eredeti neve „sebesi” volt, mert a mai Szászsebes helyén laktak. Területük részben áterjedt a későbbi szászvárosi szék területére is.

A *Kézdiek* területe hosszabban nyúlt el a Nagy-Küküllő és az Olt között. Névadó székhelyükből Szászkezd lett (amely ugyan nem tudott olyan kiváltságokat kiküzdni, hogy önálló széklet alkothasson...) A Sebesieknél és a Kézdieknél tehát elég világosan körvonalazódnak az ötvenedik századig a székelyek kezében volt települések egyes nyomai. A *középső had* ez időben való településének helyét azonban nehezebb meghatározni. Akik az egyszerű megoldást keresték, központként Szászorbóra gondoltak. Bodor György viszont a Nagyenyedbe beolvadt három Orbó nevű településre gyanakodott. Úgy véljük mindkét felfogásban van igazság. Az orbaiaiak a másik két települési vidékre merőlegesen; észak–déli vonalon, vagyis Nagyenyedtől a Maros folyása irányában, a későbbi Szerdahelyszék területéig helyezkedhettek el. Feltehetőleg va-

lamivel tovább időztek itt, mint a másik két hadbeliek, mert a következő lakhelyükön, a háromszéki Orbai székben később bukkannak fel. Ami a jobb és balszárnyat, valamint a derékhatat illeti, ez a beosztás a hadászatanban az újabb időkig is szokásos alakzat. A régi steppei lovasnépeknek még rangsori jelentősége is volt. Így arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a három közül a leg-rangosabb had került Orbai székbe. A későbbi fejlemények azonban inkább ennek ellenkezőjét mutatják, vagyis Orbai szék látszik a három szék közül a leggyengébbnek. Mivel a továbbköltözés és az okirati nyomok közti időben sok minden történhetett, inkább a 13. századi események között kell az okokat keresni.

Ugyancsak figyelemreméltó az, hogy a délre települőket — későbbi nyomok szerint — fel kellett tölteni *besenyő*, *korozmin* és *blak* töredékekkel, sőt talán még *szlávokkal* is, amire az északabbra települt székelyeknek nem volt szükség.

Végeredményben arra a megállapításra juthatunk, hogy a *délre nyomulás* minden bizonnyal megtörtént. Az orbaiaiak a derék-had helyén voltak, a sepsiek a jobbszárnyon, a kézdiek pedig a balszárnyon. Ám a részletek kikutatása még sok feltörést igényel és ebben újabb ásatások tudnának talán valami támpontot nyújtani.

A Csigla mezejéről keletre nyomulók

A Ferenczi-fivérek /Ferenczi István kolozsvári és testvéréről Ferenczi Géza székelyudvarhelyi régészetről van szó/ jelenkori ásatásai a Rika-erdő táján további tőprengésekre adnak okot. Ők ugyanis azt állapították meg, hogy a megerősített országhatár Szent István idején a Hargitáról a Persányi-hegyek felé úgy húzódott, hogy a későbbi Udvarhelyszék déli, bardóci része e határon kívül maradt. Minthogy az e vonaltól északnyugatra levő terület viszont a hatá-

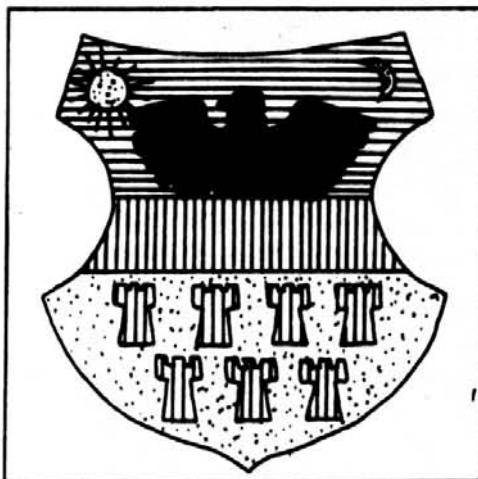
ron belül volt, arra kell következtetnünk, hogy ez utóbbit a székelységnek már korábban be kellett telepítenie (...). Ferenczi Géza szerint az 1300 körül épült templomok körül levő temetőben 150-200 évvel régebbi régészeti leletek vannak, ami 1100 körüli települést valószínűsíthet.

Érdekes, hogy e betelepülés, amely még nem terjedt túl a Hargitán már nem a három had rendszerének változatlanul hagyásával történt, hanem a hadak egyenként két nemre és ezek szabályszerűen négy-négy ágra oszlottak. Az ilyen megosztás tervszerűségére utal. (...) A székelynemek és ágak létéről nem egy okirat ad számot a 15., 16. században. Ezek közül négy sorrendjükrol is tájékoztatást nyújt. Az okiratok — aránylag kései időkben keletkezve — nem tekinthetők kifogástalanul pontosoknak, de egymással összehasonlítva már ki lehet hámozni belőlük, hogy mi lehetett valóban az eredeti tisztségviselési sorrend. Ez tulajdonképpen két egymással párhuzamosan futó felsorolás, amelyek közül az egyik a *hadnagy*, másik a *bírói* tisztséggel kapcsolatos sorrendet mutatja.(...)

Mely területet foglalta el tehát a székelység — nyomunkövetésünk eddigi állása szerint — a keletre nyomulás során? A mai Marosvásárhelytől kezdődőleg mintegy háromszor annyi területet vettek birtokba, mint amennyit a Maros jobb partjától nyugatra birtokoltak. Így benépesítették azt a területet, amelyen később Marosszék kialakulhatott, a Nyárad- és részben a Kis-Küküllő völgyén haladva. (...) Az imént leírt területről délkeletre, vagyis a későbbi Udvarhelyszék területén a Kis- és Nagy-Küküllő forrásvidékétől és utóbbi felső folyásától kezdve nemcsak a Nyikó, hanem a Kis- és Nagyhomoród tája is betelepült.

A székelység tehát Szent István idején Csigla mezejét, vagyis a Mezőságot e keletre nyomulással — mondhatni — kiűrtette. Az így kialakult települési területen közelebb jutottak a magasabb hegyek világához, de a vidék lankái, vizei az erdőgazdálkodás mellett a földművelő életet és az állattenyésztést is lehetővé tették. A székelység így közvetlen közelébe került annak a területnek, amelyet Csíksországnak nevezhetünk. A „csík” szó török jelentése *határ*. Valószínűleg a besenyők vagy az uzok nevezték el Csíknak a Hargita és Keleti-Kárpátok közti területet. Ez lett a továbbnyomulás következő célja.

(folytatjuk)

Erdély címere